

GONDOLATOK A PESTISRŐL, DUDITH ANDRÁS (1533-1589)

Dr. Kemenes Pál

orvos, orvostörténész, társadalomorvostan szakorvos

Dudith András nem volt orvos. Munkásságának súlypontja a politika, a vallás és a filológia területére esik. Humanista szabadgondolkodó és természetbölcselő volt. Orvostörténeti jelentőségét metafizikai alapozottságú orvosi nézetei adják.

Dudith András 1533-ban Budán született. Apja korai elvesztése után nagybátyja Agostino di Sbardellati (V. Károly tanácsosa, váci püspök, majd esztergomi érsek) irányította neveltetését, egyengette pályáját.

Boroszlóban (Wroclaw), majd Itáliában tanult. 1553-ban Reginald Pol angol kardinális személyi titkára lett és utazásaik során került kapcsolatba V. Károlyval, aki később Ferdinánd császár figyelmébe ajánlotta a nagy műveltségű ifjút. Az 1553-1555-ig terjedő időszakban Párizsban filológiai tanulmányokat folytatott, a College Royal-ban Turnebus - kora kiemelkedő klasszika-filológusa - volt a mestere. Dudith 1558-ban rövid magyarországi tartózkodás után, már mint esztergomi kanonok és neves filológus érkezett Páduába jogot tanulni. Tanulmányai és utazásai során a magyar és a nemzetközi humanizmus számos kiemelkedő alakjával ismerkedett meg és legtöbbször élete végéig kapcsolatban maradt. 1560-ban tért vissza Magyarországra és Ferdinánd császár Tinina (Knin, dalmáciai kisváros) püspökévé nevezte ki. 1561-től a tridenti zsinaton a magyar papság követeként képviselte a ferdinándi békülékeny valláspolitikai irányt. Dudithnak, noha személyes sikert aratott beszédeivel, a zsinatot annak lezárulása előtt el kellett hagynia. Nézeteit - ti., hogy a kereszténység egységét a protestánsoknak tett engedmények árán is fenn kell tartani - Rómában nemtetszéssel fogadták. Ferdinánd bizalmát nem veszítette el, sőt 1562-ben hazatértekor csanádi majd pécsi püspökké nevezte ki a császár.

A következő évben követként utazott Lengyelországba. 1567-ben lemondott egyházi tiszteiről és megnősült. Diplomáciai megbízatásait továbbra is teljesítette. Báthory István lengyel királlyá koronázása ellen korteskedett, ezért 1573-ban Báthory trónra lépésekor el kellett hagynia Lengyelországot. Időközben újra megnősült és második feleségével előbb sziléziai, majd morvaországi birtokaira költözött. 1579-ben kora ifjúsága tanulóéveinek színhelyén, boroszlóban telepedett le. 1589 február 23-án halt meg.

*

Dudith, az 1577-78-as években feltűnt üstökös, illetve az üstökösnek pestist okozó hatást tulajdonító babona kapcsán kezdett orvosi kérdésekkel foglalkozni. E babonával szembeni álláspontjának kifejtése során járványtani kérdések tisztázására kényszerült. Orvos barátjaival e tárgykörben élénk levelezést folytatott és ebből emeltem ki néhány részletet, nézetei bemutatására.

Hieronymus Mercurialis járványfelfogásával szemben az alábbiakat írta *Crato von Krafftheim* császári orvosnak:

"A kiváló páduai filozófusnak és orvosnak a véleményét nem tartom helyesnek,

amennyiben azt állítja, hogy pestis csak akkor van, ha az emberi testek a pestises magvaktól és rothadó miazmáktól megromlott és beszennyezett levegő révén megfertőződnek, a halálos kórt magukba szívják, és teljesen belső részeikbe fogadják. Látszólag szembenáll a józan észszel az; amit - ha nem tévedek - tanít, hogy ti. nem beszélhetünk pestisről ha csak kevesen pusztulnak el, és nem telik meg hullákkal az egész város, vagy egy egész tartomány. Mert a levegő megromlottsága nélkül is, bár nem olyan gyakorta, mégis sokan halmoznak fel (magukban) rosszindulatú nedveket, amelyek rothadásnak indulva igazi pestist idézhetnek elő valakiben. Ez a részleges pestis azután, miközben a ragály másokra is átterjed, teljes és egyetemes pestist idéz elő. Mert én a fajt, erőt és lényegét nem a betegek vagy áldozatok sokasága, vagy csekély száma szerint (hiszen a szám nem jelenthet lényegét), hanem magának a betegségnek a sajátosságai, állandó jellegű okai és hatásai szerint mérem." ¹

Dudith e gondolatsora a járványtan alapkérdéseit igyekezett megválaszolni: azonos kórokokkal magyarázható-e egy betegség sporadikus és tömeges előfordulása, illetve azonos betegség okozza-e a sporadikus eseteket és az epidémiákat.

Dudith egyértelműen azonos betegségnek tartotta a járványos és az egyedi megbetegedés formájában jelentkező pestist. Mercurialis csak a járványos megbetegedést azonosította a pestissel és a "két ok, két betegség" álláspontjára helyezkedett. Ez a XVI. században uralkodó nézet a definíciókból kiinduló és kizárólag a logikai következtetés módszereivel élő orvosi gondolkodás eredményeként jött létre.

Dudith orvosbarátai (*Crato von Krafftheim, Jordán Tamás, Scholzius Vladislav*) már a tapasztalás eredményeit is fegyelembe véve alakították ki járványfelfogásukat. Náluk a "két ok, két betegség" elképzelés megtartása mellett a megromlott levegő súlyozottan oka a járványnak, ugyanakkor a rothadás okozta egyedi esetek járvánnyá alakulását is elismerik. ² Ez tehát egy kompromisszumos megoldás, ami a hagyományos nézetet, a "tekintélyt" van hivatva a tapasztalat tényeivel összebékíteni.

Dudithnak ahhoz, hogy az előbbi nézetekkel szemben "egy ok, egy betegség" álláspontra jusson, a megromlott levegő szerepét kellett tisztáznia: ok-e vagy terjesztő?

Az, hogy a járvány oka a megromlott levegő, ellentmond a józan észnek, hiszen ugyanazt a levegőt szívták be azok is, akiket elkerült a betegség - érvelt több levelében a csehországi járvány tapasztalatai alapján. ³

Monaviusnak írt levelében az alábbiak szerint összegezte nézeteit:

"A járvány keletkezését a magam részéről a fertőzésben állapítottam meg, akár emberi, akár valamilyen más testből származzék. Azt szívesen megengedem, hogy a levegő valamiféle szállítója a fertőzésnek, vagy kigőzölgésnek, vagy a dögletes kipárolgásnak. . . . Megfigyelték-e, hogy minden időben csak azok fertőződnek meg, akik közel mennek azokhoz, akiknek a betegség már benne van a belső részeikben, vagy edényeket, ruhákat, használati tárgyakat, vagy más ilyeneket, még ha más alkalommal is, megérintettek? Ha valaki saját érdekében távol tartja magát ezektől, akár testektől, akár helyzetektől, aligha kaphatja meg a pestist. Nemde azt tapasztaljuk, hogy a járványok idején is épségben maradnak azok, akik négy faluk közé zárkoznak, és a fertőzöttek társaságától távol tartják magukat." ⁴

Dudith tehát a levegőt, mint a pestis keletkezésének okát elvetette és tette ezt még élesebben egy későbbi, *Raphanusnak* írt levelében:

"...mégis azt mondom, hogy véleményem szerint nem a légkörben kell keresni a pestis közelebbi okát, hanem a fertőző testekből eredő ragályban." ⁵

Visszatérve a Monaviusnak írt levelére láthatjuk, hogy Dudith jól tapintott rá, a pestis bubogenny közvetítésével valamint a cseppfertőzéssel történő, emberről emberre

terjedésének két útjára. Hasonlóan tapasztalati tények húzódnak meg "...*még ha, más alkalommal is megérintettek*" megjegyzése mögött, ami ma a betegség incubatiós idejével és/vagy a baktériumok szervezeten kívüli perzisztálásával azonosíthatunk.

Ok tehát a rothadás, illetve a fertőzés. A levegőt csak mint terjesztőt vette számításba Dudith. Az ok tisztázása után a következő kérdésre keresett választ: azonos betegség-e a sporadikus és a járványosan előforduló pestis?

Ismert tények voltak számára a következők: azonos, de legalábbis hasonló tünetek jelentkeznek a két előfordulás esetén. Ahol néhány esetet észleltek, ott többnyire járvány is kitört. A betegek környezetében élők, vele kapcsolatot tartók gyakrabban kapták meg a pestist. A terjedés és a tünetek tapasztalati tényei oldották meg a kétféle előfordulás kérdését és adták ki az oksági láncot. Ok a fertőzés - okozat a megbetegedés, ez oka a járványnak, ami értelemszerűen okozata az előbbinek.

Dudith járványtani nézetei *Girolamo Fracastoroéval* tartanak rokonságot, bár sem kidolgozottságuk, sem a problémafelvetés mélysége miatt, azokhoz nem mérhetőek.

Dudith racionális és a vizsgálhatóság szintjén megragadható magyarázatot keresett a járványok keletkezésére és terjedésére. Ehhez oksági nézetei adták az alapot; *causa efficiensre* redukálta az arisztotelianus okság fogalmát és feltételezte, hogy oksági láncokkal leírható a természet. Dudith az okságon a mai elképzelésekhez hasonlóan egyirányú generatív hatásként felfogott időbeli egymásutániségot értett.

A járványokat légköri jelenségekkel magyarázó *Hippokratésztől* származó és a XVIII. századig élő elképzelésekkel szemben Dudith laikus létére a medicina fejlődése számára teret nyitó, valósághűbb járványfelfogást terjesztett elő. Orvostörténeti jelentőségét korát megelőző természetfelfogásából következő orvosi nézetei adják.

IRODALOM

1. Dudith András: Rövid kommentár az üstökösök jelentőségéről In.: Mátrai László: Régi magyar filozófusok Bp., 1961, p. 40-41.
2. Jordán Tamás: Pestis phaenomene Francofurt, 1576, p. 28-29. és Scholzius, Laurentius: Consiliarum et epistolarum medicinalium Francofurt, 1592, Consilium XX. p. 137-142.
3. Scholzius, Laurentius: Epistolarum philosophicarum, medicinalium ac chemicarum a summis nostrae aetatis philosophis ac medicis exaratum volumen Francofurt 1598, epist. 30. p. 51-54., közli Costil, Pierre.: André Dudith humanist hongrois 1533-1589 Párizs, 1935. p. 359-364.
4. Ibid. epist. 53.
5. Ibid. epist. 30. A causalitásra I. Bunge, Mario: Az okság. Az oksági elv helye a modern tudományban. Gondolat Könyvkiadó Bp. 1967.

Dr. Kemenes Pál: Gondolatok a pestisről, Dudith András (1533-1589).

Orvosi Hetilap 131. (1990) 8. 419-420.

Valamennyi dokumentum szerzői és egyéb jogai a szerző tulajdona. Valamennyi dokumentum csak és kizárólag magán célra, változtatás nélkül másolható a szerzőre és a forrásra történő pontos

hivatkozással. Minden más terjesztési és másolási mód és forma esetében a szerző engedélyét kell kérni. A szerzőre és a forrásra való pontos hivatkozást és az engedélyt a dokumentumban mindig fel kell tüntetni és annak mindig benne kell maradnia a dokumentumban. A dokumentumok és azok részletei a szerző és a forrás pontos megjelölése nélkül még parafrázisként sem idézhetők és semmilyen célra fel nem használhatók. A dokumentumokkal kapcsolatos jogokról az 1999. évi LXXVI. törvény A szerzői jogról, továbbá a 2001. évi LXXVII. törvény a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény módosítása megfelelő szakaszai rendelkeznek.

Dr. Kemenes Pál: Orvostörténeti publikációk